

АНАЛІЗ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ В ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Обґрунтовано структуру і функції методологічної системи дослідження в галузі соціальної педагогіки, визначено вплив системного і багатовимірного мислення на компоненти системи, проаналізовано соціально-педагогічну систему як умову здійснення процесів соціалізації, соціального виховання, адаптації тощо.

Ключові слова: методологічна система, аналіз, дослідження, соціальна педагогіка, вплив, системне мислення, соціалізація, адаптація, соціальне виховання.

Обоснованы структура и функции методологической системы исследования в области социальной педагогики, определено влияние системного и многомерного мышления на компоненты системы, проведен анализ социально-педагогической системы как условия осуществления процессов социализации, социального воспитания, адаптации и др.

Ключевые слова: методологическая система, анализ, исследование, социальная педагогика, влияние, системное мышление, социализация, адаптация, социальное воспитание.

In the article justified the structure and functions of methodological system of research in the sphere of social pedagogics are grounded, the influence of system and measurable thinking on the components of system is defined, the analysis of social pedagogics system which condition of realization of processes of socialization, upbringing, adaptation, etc are conducted.

Key words: methodological system, analysis, research, social pedagogics, influence, system thinking, socialization, adaptation, social upbringing.

Актуальність наукових праць, присвячених методології педагогіки та її галузей, невпинно зростає у зв'язку зі змінами в науковому мисленні фахівців. Із середини ХХ ст. під впливом кібернетики, її галузі — системології почалася епоха системного мислення, коли об'єкти навколишнього світу розглядаються як системи, що передбачають компоненти, зв'язки між ними і з оточенням. Класифікація систем на прості, великі та складні здійснена відповідно до кількості компонентів, зв'язків, а також наявності ймовірнісних процесів, що дозволило охопити об'єкти гуманітарної сфери, зокрема соціальної педагогіки. У 80-ті рр. ХХ ст. в наукових дослідженнях почали широко використовувати поняття педагогічної системи (в соціальній педагогіці — соціально-педагогічна система), яка розглядається як предмет науки. Безумовним досягненням стали системний аналіз

педагогічної системи, розробка її моделей (множинних, графових, структурно-функціональних) і на цій основі — постановка і вирішення завдання оптимізації (Ю. К. Бабанський, Т. О. Дмитренко, Т. В. Лаврик, О. В. Молчанюк).

Наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. в педагогіці набуло поширення багатомірне мислення (Ф. В. Лазарев, відповідно до якого соціально-педагогічна система розглядалася як тривимірна: організації, управління і спілкування (взаємодії) між суб'єктами. Розроблено поняття соціально-педагогічної методології як учення про способи організації (вплив на особистість), управління (вплив на діяльність), що здійснюється через спілкування суб'єктів, спрямоване на пізнання і перетворення соціально-педагогічних об'єктів. Соціально-педагогічна система розглядалася як складний об'єкт, що включає суб'єкти (соціальний педагог, клієнт), прямі та зворотні зв'язки між ними, засоби спільної діяльності (цілі, принципи, зміст, методи, форми) для здійснення процесів організації, управління, спілкування з метою соціального виховання, соціалізації, адаптації до умов середовища [2]. Як свідчать дослідження, соціально-педагогічна система — це складний, багатомірний і багаторівневий об'єкт. Існує індивідуальна система, система групи, закладу тощо. Розгляд соціально-педагогічної системи як багатомірної і багаторівневої потребує застосування мережевого мислення, що дозволяє виявити особливості соціально-педагогічних систем різних рівнів як умов забезпечення ефективності соціально-педагогічних процесів на всіх етапах.

Метою статті є здійснення структурно-функціонального аналізу методологічної системи дослідження, що відбиває вплив змін, які відбуваються в науковому мисленні протягом другої половини ХХ — на початку ХХІ ст. (системне, багатомірне, мережеве).

Методологічна система дослідження передбачає: характеристику його компонентів — мети, завдань, об'єкта, предмета; філософську методологію — загальні принципи; загальнонаукову методологію — теоретичні концепції, які можна використати в усіх або в більшості наукових досліджень (підходи); конкретно-наукову методологію як сукупність способів у певній науковій дисципліні, а також питання моделювання об'єктів пізнання і перетворення, застосування методів математичної статистики тощо; технологічну методологію — методику і техніку дослідження — множину процедур, що забезпечують отримання достовірного емпіричного матеріалу і його первинну обробку, після якої його можна долучати до масиву наукового знання. Слід розрізняти об'єкт і предмет науки від об'єкта і предмета дослідження (А. М. Алексюк). Об'єктом соціальної педагогіки є людина впродовж життя, а предметом — багатомірний й багаторівневий соціально-педагогічна

система. Об'єктом дослідження в соціальній педагогіці, зазвичай, є процеси (соціального виховання, соціалізації, адаптації до середовища тощо), а предметом — умови їх ефективного здійснення (оптимізації) з урахуванням критеріїв і обмежень.

Іншим компонентом методологічної системи є загальнофілософські принципи. Розглядаючи сутність принципів, здійснімо класифікацію на підґрунті їх спрямованості на об'єкт, суб'єкт, процес, результат.

1. Принцип об'єктивності зорієнтований на об'єкт і результат. Об'єктивний — той, що існує сам по собі, незалежно від інтерпретацій спостерігача. Досвід — критерій перевірки об'єктивності результату.

2. Принцип наочності ґрунтується на конкретних образах, які безпосередньо сприймаються дослідником.

3. Принцип науковості спрямований на процес і результат. Науковість орієнтує на сприйняття і розуміння конкретного, переважно через узагальнені теоретичні знання — інваріанти (моделі, алгоритми, евристики тощо).

4. Принцип історичності в дослідженні розкриває конкретні умови й форми розвитку об'єктів, а логічність — ту роль, яку окремі компоненти відіграють у складі розвинутого цілого.

5. Принцип активності віддзеркалює дієвість як якість, діяльну поведінку суб'єкта; підґрунтям активності є неузгодженість між наявною ситуацією й досвідом особистості. Розглядаються три основні рівні активності: відтворювальна, інтерпретуюча і творча.

6. Принцип практики відтворює діяльність суб'єкта, що спрямована на досягнення мети; практика — критерій істини (К. Маркс).

7. Принцип детермінізму відбиває причинну зумовленість явищ навколишнього світу.

8. Ізоморфізм відображає відповідність між об'єктами і процесами різної природи; підґрунтя інформаційних технологій.

9. Принцип сходження від абстрактного до конкретного (Г. Гегель, К. Маркс) передбачає, щоб під час дослідження складних об'єктів головна, визначальна сторона виокремлювалася і розглядалася в розвитку. «Простежуючи все це, ми крок за кроком відтворимо у свідомості процес становлення матеріального утворення, а разом із тим — усю сукупність необхідних сторін, зв'язків, власних йому, тобто сутність» [6, с. 276].

10. Принцип інтервальності Ф. В. Лазарева передбачає три постулати: онтологічний, гносеологічний і методологічний [5, с. 209 211]; онтологічний — структура світу інтервальна,

що виявляється в багатовимірності, багаторівневості (ієрархічності); гносеологічний — кожен суб'єкт пізнання не є абсолютним спостерігачем, який має можливості доступу до істини; будь-який суб'єкт пізнання завжди дотримує тільки відносної за своєю природою «пізнавальної позиції», тієї або іншої системи відліку; методологічний — «умови пізнання» можуть відповідати «умовам буття». Соціально-педагогічна система задовольняє онтологічний постулат принципу інтервальності: вона одночасно є багатовимірною і багаторівневою. Гносеологічний постулат утілюється в соціально-педагогічній системі через суб'єкти, які відповідають тій або іншій системі відліку. Методологічний постулат забезпечує такі умови пізнання і перетворення, які відповідають реальним життєвим процесам у соціальному закладі: організації як впливу на особистість, управління як впливу на діяльність через спілкування прямим (соціальний педагог — клієнт) і зворотним (клієнт — соціальний педагог) шляхом. Отже, особливістю соціально-педагогічної системи є багатовимірність і багаторівневості. Згідно з принципом інтервальності, і вимір, і рівень є інтервалами, які «символізують собою не стільки «аспект», скільки деяку цілісність, «можливий світ» у структурі реальності» [5, с. 127]. На нашу думку, для таких об'єктів, як соціально-педагогічна система, слід зважати на їх особливості для різних рівнів. Отже, «аспекти» і «рівні» пізнання й перетворення об'єктів є взаємопов'язаними, що може відобразити «мережевий» принцип як варіант структурно-функціонального розвитку принципу інтервальності.

Інший принцип, який потребує уваги дослідників, — принцип наочності. Для пізнання соціально-педагогічних об'єктів нині широко використовується структурно-функціональний аналіз. Прикладом є моделі соціально-педагогічної системи і соціально-педагогічного процесу. Водночас абстрактні моделі майже повністю втратили наочність. Частково це питання було вирішене за допомогою принципу інтервальності — багатоаспектності розгляду об'єктів. Наприклад, соціально-педагогічний процес визначено як зміну станів суб'єктів, що відбувається відповідно до системоутворювальних факторів (організації, управління, спілкування) в ситуації спільної продуктивної діяльності, результатом якої є знання й уміння як компоненти культури, розвиток рис особистості (активності, самостійності, толерантності тощо), а також емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу, набуття досвіду діяльності, культури управління нею [2, с. 5]. Ідея інтервальності в розгляді соціально-педагогічних об'єктів полягає в розробці моделей на множині інтервалів $I = \{i_1; i_2; i_3\}$, де кожен

інтервал не просто фіксує певний аспект розгляду об'єкта, а в межах інтервальної ситуації об'єкт є цілісністю.

Проблема подання наукових абстракцій через засоби наочності постала не тільки в галузі педагогіки, але й інших сферах (математиці, фізиці, хімії, біології тощо). Відомо, що пізнання людини ґрунтується на двох основних механізмах мислення: один реалізує можливість працювати з абстрактними символами, інший — із чуттєвими образами, які мають значно більшу конкретність й інтегрованість. Водночас чуттєві образи більш «розпливчасті», «менш логічні», ніж символічні. Але без них ми не змогли б відображати навколишній світ у тій повноті, яка характерна для людини, що пізнає світ у відчуттях, думках, мові, вчинках (В. А. Канке). Виникла необхідність створення спеціальних засобів роботи із зоровими зображеннями, одним з яких є когнітивно-комп'ютерна графіка (ККГ), що виконує функції: ілюстративну через візуалізацію того, що є відомим, і когнітивну, яка сприяє здобуттю нового знання. Застосування ККГ дозволило розробити програмне забезпечення і здійснити візуалізацію абстрактних математичних закономірностей, а також виявити нові зв'язки між математичними об'єктами. Сформульовано проблему застосування ККГ для об'єктів гуманітарної сфери [7].

У дослідженнях із соціальної педагогіки використовується значна кількість підходів, але найчастіше вони не класифіковані. Залежно від предмета дослідження слід розглядати відповідні основи класифікації, наприклад, стан об'єкта (статичний, динамічний), характеристики процесів (лінійні, нелінійні; детерміновані, стохастичні). Статичний стан об'єктів, коли їх характеристики не змінюються, вивчається за допомогою таких підходів: системного, культурологічного, інтервального, ресурсного, тезаурусного. Динамічний стан об'єктів, характеристики яких змінюються в часі, вивчається за таких підходів, як: факторний, кібернетичний, діяльнісний, технологічний. Аналіз методологічних засад досліджень із соціальної педагогіки довів, що вони, зазвичай, не утворюють системи взаємопов'язаних компонентів. На прикладі розгляду сукупності підходів розкриємо сутність і спрямованість кожного, взаємозв'язки між окремими підходами.

Системний підхід передбачає структурний, функціональний і генетичний аналіз [3]. Структурний акцентує аспект структури як сукупності взаємопов'язаних компонентів, а функціональний — аспект організації, управління, комунікації в соціальній системі, зокрема системі освіти. Центральним для цього виду аналізу є поняття функції, що розглядається в ньому у двох аспектах: 1) як «призначення» (“роль”) «одного» з елементів деякої

цілісності стосовно «іншого» або самої цілісності (системи); 2) як така залежність у межах окремої цілісності (системи), коли зміни «одного» є похідними (функцією) від змін «іншого» (на рівні прикладних завдань ця залежність описується через взаємовідношення залежної і незалежної змінних). У другому разі введено поняття функціонального зв'язку (відношення, залежності) серед причинних, структурних, генетичних зв'язків усередині системи, а також між системами, системою і середовищем. Відповідно виокремлюються і процеси функціонування (підтримання організованості, керованості, комунікативності) поряд із процесами виробництва (ресурсів), відтворення (структури), що в сукупності забезпечує стабільне існування системи (цілісності), а також такі, що співвідносяться з процесами її зміни і розвитку (як у результаті «природної» еволюції, так і внаслідок спеціально докладених («штучних») зусиль).

Розглянемо застосування системного підходу до вивчення соціально-педагогічної системи. Результатом структурного аналізу є виявлення структури як сукупності взаємопов'язаних компонентів: мети, принципів, змісту, методів й організаційних форм спільної діяльності суб'єктів — соціального педагога і клієнта. Соціально-педагогічна система зазвичай є замкненою: між суб'єктами існує прямий і зворотний зв'язки. Водночас вона є відкритою стосовно навколишнього середовища як джерела проблем, а також ресурсів для їх вирішення (природних, економічних, людських).

Функціональний аналіз дозволяє виявити функції системи, а саме: здійснення організації як впливу соціального педагога на особистість клієнта, управління як впливу на діяльність клієнта і спілкування між ними в прямому і зворотному напрямках. Для виконання названих вище функцій визначається роль кожного компонента стосовно інших і соціально-педагогічної системи як цілісності. Наприклад, мета соціально-педагогічної системи впливає на вибір принципів, визначення змісту, методів і форм діяльності; мета є системоутворювальним фактором у статичі. Зміст мети відповідає тій функції, яку виконує соціально-педагогічна система, що є умовою здійснення процесу. Соціально-педагогічний процес відбувається за трьома основними етапами: орієнтувальним, пізнавально-перетворювальним і контрольнорефлексивним [2, с. 5]. Системоутворювальним фактором на кожному етапі є, відповідно, організація, управління, спілкування. Для їх забезпечення слід розробити й утілити три соціально-педагогічні системи як умови здійснення названих вище функцій. Зміни мети системи приведуть до відповідних змін у кожному компоненті системи.

Аналіз результатів застосування системного підходу до вивчення, розробки й утілення соціально-педагогічної системи засвідчив, що цей підхід має бути пов'язаним з іншими, які дозволяють дослідити статику й динаміку соціально-педагогічних об'єктів. Так, культурологічний підхід, який ґрунтується на трьох концепціях культури: аксіологічній, діяльнісній, діалогічній, — передбачає розробку компонентів педагогічної системи як цінності для суб'єктів, застосування способів діяльності, що відповідають вимогам культури діяльності, культури управління діяльністю, здійснення спільної діяльності на основі діалогу (міжкультурної комунікації) [6]. Інтервальний підхід передбачає розгляд соціально-педагогічних об'єктів як багатовимірних та багаторівневих, застосування до них засобів системного, багатовимірного і мережевого мислення [5], що проілюстровано вище на прикладі соціально-педагогічної системи. Ресурсний і тезаурусний підходи мають створювати підґрунтя для спільної продуктивної діяльності соціального педагога і клієнта ресурсів (часових, матеріальних, духовних) для вирішення проблеми, а також досягнення розуміння один одного через наявність спільного тезауруса. Підходи для дослідження динаміки соціально-педагогічних об'єктів: факторний, кібернетичний, діяльнісний і технологічний — пов'язані між собою, а також із системним підходом. Так, фактори, що впливають на соціально-педагогічний процес, слід поділити на зовнішні (економічні, політичні, соціальні, екологічні) і внутрішні (системоутворювальні) — організація, управління, спілкування, — які виникають завдяки відповідним соціально-педагогічним системам як умовам здійснення соціально-педагогічного процесу на етапах орієнтування, пізнання й перетворення, контролю і рефлексії.

Кібернетичний підхід дозволяє розглядати соціально-педагогічну систему як інваріант інформаційного типу — сукупність об'єкта управління (діяльності суб'єкта), органу управління — соціального педагога, а також прямих і зворотних зв'язків між ними. Одним із важливих критеріїв оптимізації системи є створення умов для поступового переходу від прямого управління діяльністю клієнта, переважно на орієнтувальному етапі, до співуправління на етапі пізнання й перетворення і самоуправління на етапі контролю і рефлексії. Для вирішення цього завдання визначається оптимальне співвідношення видів управління на кожному етапі [1; 2].

Діяльнісний підхід пов'язаний із системним (діяльність як система взаємопов'язаних компонентів), культурологічним (вибір способу діяльності, засобів як цінностей для суб'єкта), інтервальним (діяльність як багатовимірна система), кібернетичним

(діяльність як об'єкт управління) тощо. Діяльнісний підхід до вивчення соціально-педагогічних об'єктів ґрунтується на визначенні діяльності як динамічної системи взаємодії суб'єкта з навколишнім світом, що надає можливості пізнати сутність соціально-педагогічного процесу як спільної продуктивної діяльності суб'єктів (соціальний педагог, клієнт), у процесі якої реалізується сукупність впливів на особистість і діяльність (організація й управління відповідно), а також спілкування в процесі вирішення проблеми. Аналізувати діяльність суб'єкта соціально-педагогічної системи слід з обґрунтування аспектів її розгляду (інтервалів): перший аспект пов'язаний з виокремленням компонентів діяльності: мети, завдань, об'єкта, предмета, процесу, засобів, результатів; другий аспект охоплює всі компоненти діяльності з метою визначення передумов і власне діяльності; третій аспект обґрунтування репродуктивного й продуктивного компонентів діяльності як соціального явища; четвертий аспект дослідження дозволяє розкрити її як процес, яким можна управляти. Результати аналізу діяльності суб'єктів соціально-педагогічної системи допомагають, застосовуючи культурологічний, ресурсний, факторний і кібернетичний підходи, обґрунтувати засоби виконання діяльності, що надалі використовуються для розробки соціально-педагогічної технології. Це забезпечує формування емерджентної якості соціально-педагогічної системи — технологічності.

Технологічний підхід спрямований на розробку технології цілісного соціально-педагогічного процесу, що ґрунтується на його моделі, яка має цілі, завдання, фактори, суперечності, механізми їх подолання, соціально-педагогічну систему, варіативні технології, результати. Технологічний підхід уможливорює реалізацію соціально-педагогічних систем як умов здійснення соціально-педагогічного процесу.

Висновки.

1. Значне поширення видів наукового мислення (системного, багатовимірного тощо) сприяло становленню і розвитку багатьох наук, зокрема соціальної педагогіки. Об'єктом науки почала розглядатися соціально-педагогічна система як багатовимірна і багаторівнева, що створює технологічне підґрунтя для здійснення процесів соціалізації, соціального виховання, адаптації до умов навколишнього середовища тощо.

2. Під впливом змін у науковому мисленні вдосконалювалася методологічна система дослідження в соціальній педагогіці: метою розглядався вплив теоретично обґрунтованої й експериментально реалізованої технології (соціально-педагогічних умов) на ефективність соціально-педагогічного процесу; компонентами

філософської методології стали принципи системності й інтервальноності; у зв'язку з використанням інваріантів (соціально-педагогічної системи) посилювалося значення принципу наочності.

3. Вивчення методологічних засад досліджень у галузі соціальної педагогіки довело, що їх компоненти найчастіше не утворюють системи: вони не взаємопов'язані, не визначено їх спрямованості, не розроблено класифікації. У статті розкрито взаємозв'язок між підходами, вплив системного підходу на культурологічний та інтервальний, а також діяльнісний і технологічний.

4. Розглянуто застосування системного й інтервального підходів до вивчення соціально-педагогічної системи як багатомірної (організації, управління, спілкування між суб'єктами в прямому і зворотному напрямках), багаторівневої (індивідуальна, групи, соціального закладу), що має емерджентну якість — бути умовою ефективного здійснення соціально-педагогічного процесу на кожному етапі: орієнтувальному, пізнавально-перетворювальному, контрольно-рефлексивному.

Подальша робота в галузі теорії та методології соціальної педагогіки спрямовуватиметься на обґрунтування методологічних засад забезпечення структурно-функціональної повноти наукового дослідження в цій галузі.

Список літератури

1. Дмитренко Т. О. Інтеграція загальної педагогіки і соціальної педагогіки за напрямом розвитку поняттєвого апарату / Т. О. Дмитренко // Соціальна педагогіка: теорія та практика: зб. наук. праць. — Луганськ: ЛНУ, 2008. — №3. — С. 47.
2. Дмитренко Т. О. Теоретико-методологічні засади дослідження соціально-педагогічних об'єктів / Т. О. Дмитренко // Соціальна педагогіка: теорія та практика: зб. наук. пр. — Луганськ: ЛНУ, 2010. — №4. — С. 49.
3. Каган М. С. Системный подход и гуманитарное знание / М. С. Каган. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1991. — 352 с.
4. Колбіна Т. В. Теоретико-методологічні та технологічні засади формування міжкультурної комунікації студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. В. Колбіна. — Запоріжжя, 2010. — 36 с.
5. Лазарев Ф. В. Философия: учебное пособие для студентов / Ф. В. Лазарев, М. К. Трифонова. — Симферополь: СОНАТ, 1999. — 352 с.
6. Материалистическая диалектика как научная система / Под ред. проф. А. П. Шептулина. — М.: Изд-во Московского ун-та, 1983. — 296 с.
7. Ярьсько К. О. Інформаційні технології пізнання абстрактних об'єктів у різних галузях знань / К. О. Ярьсько // Культура та інформаційне

суспільство XXI ст. : матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції молодих учених 19-20.04.2012р. — Харків: ХДАК. — С. 274 275.

Надійшла до редколегії 27.07.2012 р.

УДК — 378.013.42

Н.О. МАКСИМОВСЬКА

АКТИВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ В ПРОЦЕСІ АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядається соціально-виховний потенціал регіонального соціокультурного простору. Деталізуються можливі напрями діяльності музейних, паркових, бібліотечних та інших його складових з метою реалізації регіонального соціального виховання.

Ключові слова: *регіон, соціально-культурний простір, анімаційна діяльність, соціально-виховний потенціал, соціальне виховання.*

Рассматривается социально-воспитательный потенциал регионального социокультурного пространства. Детализируются возможные направления деятельности музейных, парковых, библиотечных и других его составляющих с целью реализации регионального социального воспитания.

Ключевые слова: *регион, социально-культурное пространство, анимационная деятельность, социально-воспитательный потенциал, социальное воспитание.*

The social-educational potential of regional sociocultural space is reviewed. Possible directions of activity for its museum, park, library and other components with an eye to realize regional social education are detailed.

Key words: *region, social-cultural space, animation activity, social-educational potential, social education.*

«Мисли глобально — дій локально» — це відоме висловлювання є сучасним орієнтиром активізації соціально-виховного потенціалу соціального середовища, розвиток якого супроводжується неоднозначними, динамічними глобальними процесами. За таких умов людина як суспільна істота має активно виявляти себе в житті соціокультурного простору. Однак нині особистість уже є членом не тільки власної родини або певного мікросередовища. Вона має ідентифікувати себе як громадянина держави, представника певного етносу, регіону країни, континентального простору та людства загалом, який відповідає за те, що відбувається в соціальному всесвіті. До того ж кількість соціальних груп, до яких може входити особистість, досить значна: від сімей, груп